

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

MOHATO O PHAHAMENG

KEREITI YA 9

PUDUNGWANA 2017

SESOTHO PUO YA LAPENG P2

MATSHWAO: 50

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 8.

DITAELO LE TLHAHISOLESEDING

1. Pampiri ena e na le dikarolo tse THARO:

KAROLO YA A: Temakutlwisiso

KAROLO YA B: Kgutsufatso

KAROLO YA C: Tshebediso ya puo

2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE ka Sesotho
4. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya karolo e NNGWE le e NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola Ka mongolo o makgethe mme o balehang dipotso TSOHLE di arajwe ka Sesotho.

KAROLO YA A: TEMAKUTLWISISO**HO BALA LE HO BOHA****POTSO YA 1****TEMA YA 1: TEMAKUTLWISISO**

Bala seratswana sena o nto araba dipotso tse latelang:

NGWANA YA SA LLENG O SHWELA THARING

1. Karolo tse fetang tse tharo tsa MaAfrika Borwa ohle di na le mafu a kelello, mme ntho e tshosang ka ho fetisisa ke hore batho ba bangata ba ameha ba sa le dilemong tse tlase. 75% ya batho ba nang le mafu a kelello ha ba fumane thuso le kalafo eo ba e hloakang, mme sena se ka hlalosa hore hobaneng batho ba fetang 70% ba na le kगतello ya maikutlo ebile ba batla ho ipolaya, le hore hobaneng batjha ba fetang 9% ba ipolaya. Ke dipalopalo tse tshosang mme di reng ka setjhaba sa rona?
2. Mafu a kelello a tshwana le mafu afe kapa afe a kang lefu la tswekere, sethwathwa, kगतello e phahameng ya madi jj, ho ya ka Nkini Phasha, setho sa boto le sebuelli se ka sehloohong sa *South African Depression and Anxiety Group (SADAG)*. "Iha ho le jwalo, ho na le mefuta e fapaneng, le e fetanang ka matshwao", ho rialo Nkini. Mafu a kelello a mahlano a ka sehloohong Afrika Borwa ke *kgatello e kgolo ya maikutlo;ho tshwenyeha le ho ferekana haholo*, ho kenyeletsa le *a mang a matshwenyeho a kenyeletsang ho tshoha,ho ferekana ha kelello ,schizophrenia* le tlhekefetso ya dithethefatsi. "Boko bo rarahanane mme mafu a kelello a bakwa ke ntho tse ngata empa elellwa hore ha a kgethe lebala, bong, maemo jj,"o a eketsa.

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa ho *Bona* ya Phupjane 2017: 80]

DIPOTSO

- 1.1 Ke karolo tse kae tsa batho ba Afrika Borwa tse kulang ke mahloko a kelello? (1)
- 1.2 Ke sefe se tshosang ka ho fetisisa malebana le mafu a kelello? (1)
- 1.3 Fana ka lentswe le kgutsufaditsweng seratswaneng sa bobedi. (1)
- 1.4 Hobaneng diperesente tse mashome a supileng tsa batho bao ba nang le kgatello ya maikutlo ba batla ho ipolaya? (2)
- 1.5 Fana ka mabaka a MABEDI a sa hlahelleng seratswaneng a etsang hore batjha ba kajeno ba ipolaye. (2)
- 1.6 Balela hore na ke **nnete** kappa **mafosisa** ebe o fana ka lebaka la karabo ya hao
“Mafu a kelello ke a batho ba batsho.” (2)
- 1.7 Mosebetsi wa Nkini Phasha ke eng? (1)
- 1.8 Ho bolelwang ka maele ana: **Ngwana ya sa lleng o shwela tharing?** (2)
- 1.9 Ho ya ka temakutlwisiso, kgetha lefu le sa amaneng le lefu la kelello ho ana a latelang:
- A Tswekere
B Mokokotlo
C Sethwathwa (1)
- 1.10 Ho ya ka tsebo ya hao ana mafu a kelello a ka phekoheha? Hlalosa. (2)

[15]

TEMA YA 2: HO BOHA SETSHWANTSHO

Boha setshwantsho sena o ntano araba dipotso o ipapititse le sona.

[E qotsitswe le hlophiswa ho tswa ho *Dipale tsa Afrika* – Leqephe la pele.]

- 1.11 Ho etsahala eng setshwantshong see? (1)
- 1.12 Ho ya ka setshwantsho o ka re moo ke mahaeng kapa ditoropong? (1)
- 1.13 Fana ka dintho tse PEDI tseo o di bonang setshwantshong. (2)
- 1.14 Ke mang a buang mantswe ana: “Hobaneng lefu le nkile mora wa ka?” (1)
- 1.15 Bolela hore ke **nnete** kapa **mafosisa**. “Batho bana ba bonahala ba thabile”. Nnetefatsa karabo ya hao ka ho fana ka lebaka o shebile setshwantshong. (2)
- 1.16 Ke lefu lefe le nkileng mofu? (1)
- 1.17 Ho ya ka tsebo ya hao kankere e bakwa ke eng? Bolela dintlha tse PEDI? (2)
- [10]**

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 25

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala seratswana sena o ntano se kgutsufatsa ka mantswa a 70 – 80.

- Sebedisa mantswa a hao ka hohle ka moo o ka kgonang ka teng empa o sa fetole moelelo wa seratswana.
- Ngola o itshetlehlile sehloohong sena “Ho pheta dipale”.
- Hopola ho ngola palo ya mantswa qetellong ya kgutsufatso.
- Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng,
- Sebedisa Mahokanyi moo ho bopa dipolelomararane.

HO PHETA DIPALE TSA RONA

Lelapa le leng le le leng le na le dipale tseo le ka di phetang! Tse ding tsa dipale tse na e ka nna ya ba tseo o neng o di phetelwa ha o sa le ngwana. Tsena di ka nna tsa kenyelletsa dipale tse mabapi le baphetwa ba inahanelwang feela kapa ba tshomong tse fetiswang ho tloha molokong o mong ho ya ho o mong. Dipale tse mabapi le boqhekanyetsi, bonatla kapa dipale tse ka re rutang ka mamellano le tshwarelano. Empa hape ho na le dipale tse ding tsa malapa. Tsena ke dipale tsa diketsahalo tseo ditho tsa malapa di kopanang le tsona kamehla. Ke dipale tseo re di phetang ho bana ba rona, ha ba re ho rona, ‘mme re phetele pale ya ha o ne o sa le monyenyane’. Kapa le dipale tseo re di phetang ka nako ya dijo tsa mantsiboya tse mabapi le tse re etsahalletseng ha re leka ho nanabela lebokoso la sereale shelofong e ka hodimo lebenkeleng hoseng hona. Ha re ntse re pheta dipale tse na tse mabapi le maphelo a rona a ka mehla, re aha dikamano le bana ba rona – re ba dumella ho tseba haholwanyane ka rona.

[E qotsitswe le ho hlopiwa ho tswa ho *Bona* ya Sesotho ya Phupjane 2017: 44]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B 10÷2 [5]

KAROLO YA C**POTSO YA 3****MELAO LE TSHEBEDISO YA PUO****HO BA MOTJHA WA NTATE**

1. Ho ba le ngwana o sa le motjha ho a o fetola. Ke ile ka tlameha ho hola kapele jwale ka baka leo, ke na le matsatsi ao ke etsang dintho tsa bongwana hobane ha nka ba ka fumana monyetla wa ho di etsa ha ke ne ke tlamehile ho di etsa. Ho ba le ngwana o le dilemong tse tlase ha ho a etsa hore ke hole kapele feela, empa ho fetotse le ka moo ke nahanang. Jwale ha ho sa le ka nna feela, nka se kgone ho etsa diphoso mme ke tlameha ho dula ke beha ngwana pele ho sa natse hore ke etsa eng.
2. Ha se bokamoso ba ka feela boo ke tlamehang ho tshwenyeha ka bona, empa le ba mora wa ka. Ke se ke dula le mora wa ka; o nkile dilemo tse tharo tsa pele tsa bophelo ba hae le mmae le ba lelapa labo Margate (KZN). O qadile ho dula le nna ngwahola hobane re nahanne hore o tla fumana thuto e betere Johannesburg, hape ho tla mpha monyetla wa ho nka nako le yena letsatsi le letsatsi.
3. Ho ba ntate ha ho dule ho le monate hobane o a tseba hore o ka se etse eng kapa eng ka pela ngwana wa hao hobane bana ba nka boitshwaro bo itseng le mekgwa. Ntho e nngwe e thata ke ho hlokomela ngwanaka. Ke ne ke le motjha ha ke ba le yena mme ke ile ka tlameha ho qala ho sebetsa ke sa le monyane. Ntho e nngwe e nthusang ho feta mathateng ana ke ho itjwetsa hore dintho tsohle tseo ke di etsang ke di etsetsa yena. Ho fihlela mona ho ntse ho le monate, ke rata ho ba le yena mme re iketseditse kamano e ke keng ya kgaoha.

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa ho *Bona* ya Sesotho ya Phupu 2014: 74]

DIPOTSO

- 3.1 Lebitso **letsatsi** le wela sehlopheng sefe? (1)
- 3.2 Fana ka dikao tse PEDI tse hlahellang seratswaneng sa pele. (2)
- 3.3 Fana ka lelatodi la lentswe lena **motjha** ho ya ka moelelo wa tema. (1)
- 3.4 Lentswe lena **itjwetsa** le boemong bofe ba leetsi? ... (1)
- 3.5 Isa polelo e latelang bongateng: **Ha ho sa le ka nna feela.** (2)
- 3.6 Qolla mabitso a MABEDI a bontshang bonngwe empa a se na bongata seratswaneng sa bobedi. (2)
- 3.7 Ngola polelo e le NNGWE e nang le lerui seratswaneng sa bobedi o be o le sehelle. (2)

- 3.8 Hlwaya polelo enang le lekgethi seratswaneng sa bobedi o be o le sehelle, bolela mofuta wa lekgethi leo. (2)
- 3.9 Qolla lehlalosi seratswaneng sa bobedi. O be o bolele hore ke lehlalosi la mofuta ofe. (2)
- 3.10 Fetolela polelo ena ho Lekgathe lejwale **O tla fumana thuto e betere.** (2)
- 3.11 Ngola mopeleto o nepahetseng wa lentswe lena: neyetshwha (1)
- 3.12 Bopa polelomamarane ka: Ho ba le ngwana ho a o fetola. Ho ba le ngwana ho o senyetsa bokamoso ba hao. (ebile). (2)
- 3.13 Fana ka leemediqho la lebitso **ntate.** (1)
- 3.14 Fana ka nyenyefatso ya lentswe **ngwana.** (1)
- 3.15 **Ngwahola** ke mofuta ofe wa lebitso? (1)
- 3.16 Bopa polelo tse PEDI tse fapaneng ho bontsha meelelo e mmedi e fapaneng ka lentswe lena **motjha.** (4)
- 3.17 Fana ka lehlalosongwe la **bongwana.** (1)
- 3.18 Hlalosa lentswe lena **ngwahola.** (2)
- 3.19 Fana ka mabopi a MANE a lentswe lena **lerato.** (4)
- 3.20 Kgetha lethusi polelong e latelang: **Ke sa tswa fumana ngwana wa ngwanana.** (2)
- 3.21 Fetolela polelo ena ho boetsuwa “Ngwana o raha bolo”. (2)
- 3.22 Ngola matshwao a puo polelong e latelang ho tle ho nepahale. “ke ne ke le monyane ha ke fumana ngwana”. (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: [20]

MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 50